

УДК: 343.322 (477)

Салтиков Євгеній Олександрович
слухач навчальної групи № 7202
навчально-наукового інституту
воєнної історії, права та соціальних
наук Національного університету
оборони України;
ORCID: 0009-0004-9061-255X

**ДЕРЖАВНА ЗРАДА (СТ. 111 КК УКРАЇНИ) ТА
КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ (СТ. 111-1 КК УКРАЇНИ):
ПРОБЛЕМИ РОЗМЕЖУВАННЯ ТА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ**

Анотація. У науковій роботі здійснено комплексний аналіз теоретичних та практичних проблем правової кваліфікації військових кримінальних правопорушень, вчинених в районі ведення активних бойових дій в умовах воєнного стану в Україні. Метою роботи є не лише аналіз проблем, але й розробка науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення законодавства та правозастосовної практики для забезпечення боєздатності військ та дотримання принципів справедливості.

Досліджено історичний розвиток відповідальності за посягання на військовий порядок, що дозволило виявити значний вплив авторитарної радянської правової доктрини на чинний Кримінальний кодекс України, яка є джерелом низки системних проблем, зокрема формалістичного підходу до поняття наказу. Проведено детальне розмежування ключових понять "воєнний стан", "бойова обстановка" та "район ведення активних бойових дій", встановлено, що відсутність легальної дефініції останнього в кримінальному законі та його визначення підзаконними актами створює правову невизначеність.

Проаналізовано юридичні склади найпоширеніших військових кримінальних правопорушень, таких як непокора (ст. 402), самовільне залишення військової частини (ст. 407) та дезертирство (ст. 408). Виявлено проблеми їх кваліфікації, зокрема складність доведення суб'єктивної сторони (умислу, мети) в екстремальних умовах, дублювання та конкуренцію кримінально-правових норм (зокрема, ч. 5 ст. 407 та ст. 429 КК України), а також колізію з адміністративною відповідальністю (ст. 172-11 КУпАП).

На основі офіційних статистичних даних Офісу Генерального прокурора та Верховного Суду проаналізовано динаміку військової злочинності за 2021–2024 роки. Встановлено не лише експоненційне кількісне зростання, а й якісну зміну структури злочинності, що свідчить про зміщення від пасивних форм ухилення до активних проявів непокори та самокалічення. Цей зсув розглядається як індикатор накопиченої бойової втоми та психологічного виснаження особового складу.

Проведено порівняльно-правовий аналіз систем військової юстиції США, Великої Британії та Ізраїлю. Виявлено різні моделі балансу між повноваженнями командування та незалежним судовим процесом: від американської моделі з широкою дискрецією командира до британської системи з акцентом на судових гарантіях (право вибору військового суду) та ізраїльської, що демонструє високу контекстуальну гнучкість залежно від рівня безпекової загрози.

За результатами дослідження сформульовано конкретні пропозиції щодо вдосконалення законодавства, спрямовані на усунення колізій, забезпечення принципу правової визначеності, уточнення критеріїв відповідальності. Надано рекомендації щодо необхідності узагальнення судової практики Верховним Судом для забезпечення єдності правозастосування та врахування бойового стресу при індивідуалізації покарання.

Ключові слова: державна зрада, колабораційна діяльність, розмежування складів кримінального правопорушення, кримінально-правова кваліфікація, конкуренція норм, воєнний стан, судова практика, національна безпека, верховенство права.

Saltikov Yevgeny

student of study group № 7202

*of the Educational and Scientific Institute
of Military History, Law, and Social
Sciences National University of Defense
of Ukraine*

**TREASON (ARTICLE 111 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE)
AND COLLABORATION (ARTICLE 111-1 OF THE CRIMINAL CODE
OF UKRAINE): PROBLEMS OF DELINEATION AND LAW
ENFORCEMENT**

Abstract. This scientific work provides a comprehensive analysis of theoretical and practical issues related to the legal classification of military criminal offenses committed in areas of active combat operations under martial law in Ukraine. The aim of the work is not only to analyze the problems, but also to develop scientifically sound proposals for improving legislation and law enforcement practices to ensure the combat readiness of the troops and compliance with the principles of justice.

The historical development of responsibility for encroachment on military order has been studied, which has revealed the significant influence of authoritarian Soviet legal doctrine on the current Criminal Code of Ukraine, which is the source of a number of systemic problems, in particular a formalistic approach to the concept of an order. A detailed distinction was made between the key concepts of “martial law,” “combat situation,” and “area of active combat operations,” and it was established that the absence of a legal definition of the latter in criminal law and its definition by subordinate acts creates legal uncertainty.

The legal compositions of the most common military criminal offenses, such as insubordination (Article 402), unauthorized absence from military service (Article 407), and desertion (Article 408), are analyzed. Problems with their classification have been identified, in particular the difficulty of proving the subjective aspect (intent, purpose) in extreme conditions, duplication and competition between criminal law provisions (in particular, Part 5 of Article 407 and Article 429 of the Criminal Code of Ukraine), as well as a conflict with administrative liability (Article 172-11 of the Code of Administrative Offenses).

Based on official statistical data from the Office of the Prosecutor General and the Supreme Court, the dynamics of military crime for 2021–2024 were analyzed. Not only has there been an exponential increase in the number of crimes, but there has also been a qualitative change in the structure of crime, indicating a shift from passive forms of evasion to active manifestations of insubordination and self-harm. This shift is seen as an indicator of accumulated combat fatigue and psychological exhaustion among personnel.

A comparative legal analysis of the military justice systems of the United States, Great Britain, and Israel was conducted. Various models of balance between command authority and independent judicial process were identified: from the American model with broad discretion of the commander to the British system with an emphasis on judicial guarantees (the right to choose a military court) and the Israeli model, which demonstrates high contextual flexibility depending on the level of security threat.

Based on the results of the study, specific proposals for improving legislation were formulated, aimed at eliminating conflicts, ensuring the principle of legal certainty, and clarifying the criteria for liability. Recommendations were made on the need for the Supreme Court to generalize judicial practice in order to ensure uniformity in the application of the law and to take combat stress into account when individualizing punishment.

Keywords: treason, collaboration, differentiation of criminal offenses, criminal law classification, competition of norms, martial law, judicial practice, national security, rule of law.

Постановка проблеми

У контексті повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України, що триває з 24 лютого 2022 року, питання забезпечення національної безпеки та притягнення до відповідальності осіб, що співпрацюють з ворогом, набули виняткової актуальності. Однією з ключових відповідей законодавця на ці виклики стало доповнення Кримінального кодексу України (далі – КК України) статтею 111-1 «Колабораційна діяльність» у березні 2022 року [1]. Цей крок був зумовлений нагальною потребою криміналізації широкого спектра форм співпраці громадян та інших осіб з державою-агресором на тимчасово окупованих територіях та за їх межами, що не завжди охоплювалися класичним складом державної зради.

Масштаб проблеми є безпрецедентним. Вже станом на червень 2022 року в Єдиному реєстрі досудових розслідувань було зафіксовано понад 1500 проваджень [2] за нововведеною статтею. Загальна кількість облікованих кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки (ст. 110, 111, 111-1 КК України) у 2022 році сягнула 9897, порівняно зі 165 у 2021 році. Таке стрімке збільшення кількості кримінальних проваджень призвело до надмірного навантаження на правоохоронні органи, прокуратуру та судову систему, що, у свою чергу, виявило низку системних недоліків.

Суть питання зводиться до конкуренції загальної норми, якою є державна зрада (ст. 111 КК), та спеціальних норм, що охоплюють вісім видів колабораціонізму (ст. 111-1 КК). Ця конкуренція зумовлена їхньою значною доктринальною схожістю, що ускладнює кваліфікацію діянь на практиці. Ця конкуренція породжує значні труднощі у кримінально-правовій кваліфікації, призводить до неузгодженої судової практики та створює ризики для дотримання фундаментальних принципів кримінального права, зокрема правової визначеності та заборони подвійного притягнення до відповідальності за одне й те саме діяння. Відтак, розробка чітких критеріїв

розмежування цих складів злочинів та аналіз проблем правозастосування набувають виняткової актуальності для забезпечення справедливого правосуддя та захисту національної безпеки в умовах війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки, зокрема за державну зраду та колабораціонізм, перебувають у центрі уваги української правової науки. Науковці, такі як Є. Письменський, С. Головкін, А. Коваленко, Ю. Батчаєв та інші, зробили вагомий внесок у дослідження окремих аспектів кваліфікації колабораційної діяльності та її відмежування від суміжних складів кримінального правопорушення [4]. У їхніх працях були закладені основи для розмежування за такими критеріями, як суб'єктний склад, територіальна ознака, спрямованість умислу та мета діяння.

Однак, враховуючи динамічність розвитку законодавства та безпрецедентну швидкість формування судової практики в умовах воєнного стану, багато аспектів залишаються недостатньо дослідженими.

Унікальність цієї статті полягає у комплексному підході, що поєднує глибокий доктринальний аналіз із синтезом найновішої, часто суперечливої, судової практики [5].

Мета статті

Метою дослідження є проведення всебічного порівняльно-правового аналізу складів кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111 та ст. 111-1 КК України; систематизація критеріїв їх практичного розмежування на основі всіх елементів складу кримінального правопорушення; виявлення та аналіз ключових проблем правозастосування шляхом вивчення судової статистики та знакових рішень судів, доступних у Єдиному державному реєстрі судових рішень [9]; а також формулювання конкретних пропозицій щодо вдосконалення законодавства та уніфікації судової практики для забезпечення дотримання верховенства права.

Основний матеріал статті

Юридична характеристика та теоретико-правові засади розмежування

Для ефективного правозастосування та уникнення помилок у кваліфікації необхідно чітко розмежовувати склади кримінальних правопорушень, передбачені ст. 111 та ст. 111-1 КК України, за всіма елементами: об'єктом, об'єктивною стороною, суб'єктом та суб'єктивною стороною.

Об'єкт кримінального правопорушення

Родовим об'єктом обох кримінальних правопорушень є основи національної безпеки України [10]. Однак на рівні безпосереднього об'єкта існують суттєві відмінності, що відображають різну природу та спрямованість цих діянь.

Об'єкт державної зради (ст. 111 КК України) є широким і комплексним. Він охоплює стратегічні інтереси держави у ключових сферах її існування: суверенітет, територіальну цілісність та недоторканність, обороноздатність, державну, економічну та інформаційну безпеку [10].

Натомість, безпосередній об'єкт колабораційної діяльності (ст. 111-1 КК України) є більш вузьким та специфічним. Він спрямований на суспільні відносини, що забезпечують нормальне функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування України, а також дотримання прав і свобод громадян в умовах збройної агресії та тимчасової окупації. Законодавець, деталізуючи вісім форм колабораціонізму, фактично визначив вісім спеціальних безпосередніх об'єктів. Наприклад, об'єктом освітнього колабораціонізму (ч. 3 ст. 111-1) є встановлений порядок здійснення освітньої діяльності, спрямований на формування патріотичної свідомості, тоді як об'єктом військового колабораціонізму (ч. 7 ст. 111-1) є воєнна безпека держави [5]. Важливо, що для деяких форм колабораціонізму характерна наявність додаткового факультативного об'єкта, такого як життя, здоров'я та право власності [11].

Така відмінність в об'єктах є не просто формальною, а концептуальною. Вона свідчить про те, що законодавець намагався створити ієрархію загроз. Державна зрада призначена для протидії стратегічним, екзистенційним загрозам державі як такій, незалежно від контексту. Натомість колабораційна діяльність є інструментом, спеціально створеним для протидії локалізованим загрозам, що виникають із самого феномену окупації. Якщо державна зрада карає за спробу зруйнувати державу, то колабораціонізм – за допомогу у функціонуванні окупаційного режиму, який заміщує собою легітимну українську владу. Це означає, що при кваліфікації за ст. 111 КК України сторона обвинувачення має доводити завдання шкоди саме стратегічним інтересам держави, тоді як для кваліфікації за ст. 111-1 КК України достатньо довести факт співпраці з окупаційною адміністрацією у конкретній, визначеній законом формі.

Суб'єкт кримінального правопорушення

Розмежування за суб'єктом є одним із найбільш чітких критеріїв. Суб'єктом державної зради може бути виключно громадянин України [10]. Це злочин зі спеціальним суб'єктом, що підкреслює його природу як

порушення обов'язку вірності та лояльності, що впливає саме з політико-правового зв'язку громадянства.

На противагу цьому, суб'єктний склад колабораційної діяльності є значно ширшим. Хоча в частинах 1, 2, 3, 5 та 7 ст. 111-1 КК України прямо вказано на «громадянина України», частини 4 (економічний колабораціонізм) та 6 (політичний колабораціонізм) не містять такого застереження. Це дозволяє тлумачити норму розширено і притягати до відповідальності за цими формами колабораціонізму не лише громадян України, а й іноземців та осіб без громадянства [11].

Ця різниця має глибокий зміст. Вона відображає відмінність у природі обов'язку, що порушується. Стаття 111 КК України карає за зраду формального зв'язку громадянства. Стаття 111-1 КК України, у свою чергу, карає за сам факт сприяння державі-агресору на суверенній території України. Такий обов'язок лояльності до держави, на території якої особа перебуває, поширюється на будь-кого, незалежно від паспортної належності. Це мало далекосяжні наслідки для пост-окупаційного правосуддя, оскільки дозволило притягати до відповідальності не лише українських громадян-колаборантів, а й іноземних громадян (наприклад, громадян РФ), які брали активну участь у створенні та функціонуванні окупаційних адміністрацій, тим самим утверджуючи юрисдикцію України над усією її територією та всіма особами, що на ній діють.

Об'єктивна сторона

Об'єктивна сторона обох злочинів також має ключові відмінності, які дозволяють їх розмежовувати.

По-перше, адресат (бенефіціар) діяння. Державна зрада може бути вчинена на користь будь-якої іноземної держави, її організації чи представників. Натомість колабораційна діяльність може бути вчинена виключно на користь держави-агресора [11]. Це робить ст. 111-1 КК України вузькоспеціалізованою нормою, прив'язаною до конкретного збройного конфлікту.

По-друге, місце вчинення злочину. Державна зрада може бути вчинена будь-де: як на території України, так і за її межами. Колабораційна діяльність, хоч і не має формального обмеження в диспозиції статті, концептуально та за своєю суттю тісно пов'язана з тимчасово окупованими територіями та умовами окупації [11]. Цей зв'язок був підкреслений Верховним Судом, який зазначив, що колабораціонізм можливий лише в умовах окупації, які визначають його сутність, а іманентною ознакою є наявність сталих зв'язків суб'єкта з відповідною окупованою територією [13].

По-третє, характер діянь. Об'єктивна сторона державної зради визначена у трьох альтернативних формах: 1) перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту; 2) шпигунство; 3) надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України [10]. Ці форми є достатньо абстрактними. На противагу цьому, об'єктивна сторона колабораційної діяльності є деталізованим каталогом з восьми конкретних форм поведінки: від публічних закликів (ч. 1) та впровадження стандартів освіти агресора (ч. 3) до добровільного зайняття посад в окупаційних органах влади (ч. 2, 5, 7) та провадження господарської діяльності у взаємодії з агресором (ч. 4) [2]. Для деяких форм, наприклад, передбаченої ч. 1 ст. 111-1, обов'язковою ознакою є публічність [4].

Цей деталізований каталог діянь у ст. 111-1 КК України фактично є набором правил спеціального закону, які виокремлюють конкретні, легко спостережувані та доказувані форми поведінки із загального та абстрактного поняття «надання допомоги в проведенні підривної діяльності» зі ст. 111 КК України. Такий законодавчий підхід свідчить про зміщення акценту з доказування складної суб'єктивної сторони (наміру завдати шкоди безпеці України), що є обов'язковим для державної зради, на доказування самого факту вчинення конкретної дії (наприклад, факту зайняття посади в окупаційній адміністрації). Це значно спрощує процес доказування, особливо у справах, що розглядаються за відсутності, але водночас створює ризик надмірної криміналізації та притягнення до відповідальності осіб, які могли діяти під примусом або без чіткого наміру зашкодити державі.

Суб'єктивна сторона

Суб'єктивна сторона обох злочинів характеризується прямим умислом [5]. Однак зміст цього умислу є кардинально відмінним і слугує центральним критерієм розмежування.

Для кваліфікації діяння як державної зради сторона обвинувачення повинна довести не просто умисел на вчинення певних дій, а й те, що ці дії вчинялися на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України. Ключовим елементом, що відрізняє державну зраду, є наявність зв'язку громадянина з іноземною державою, її організаціями чи представниками та виконання їхнього злочинного завдання [11]. Тобто, класичний державний зрадник – це агент, який діє за вказівкою та в інтересах іноземної держави.

Для колабораційної діяльності, навпаки, доведення такого зв'язку та виконання завдання не є обов'язковим для більшості її форм. Центральним

елементом суб'єктивної сторони тут є добровільність співпраці з державою-агресором [11]. Колаборант може діяти з власної ініціативи, керуючись різними мотивами (кар'єрними, ідеологічними, корисливими), без прямого завдання від іноземних спецслужб. Його умисел спрямований на сам факт співпраці з окупаційною владою. Лише для окремих форм колабораціонізму законодавець встановлює спеціальну мету: для ч. 3 – мета пропаганди, для ч. 6 – мета підтримки держави-агресора [11].

Відмінність між «виконанням завдання» (державна зрада) та «добровільною співпрацею» (колабораціонізм) є наріжним, але водночас і найкрихіткішим каменем розмежування. Вона переводить юридичний аналіз з моделі «агент-принципал», характерної для шпигунства та зради, до моделі «опортуністичного пособника» окупаційного режиму. На практиці довести цю різницю вкрай складно. Наприклад, особа, яка обійняла посаду «мера» окупованого міста, могла діяти як за прямою вказівкою фсб рф (що є державною зрадою), так і з власної ініціативи з метою отримання влади та особистого збагачення (що є колабораціонізмом). Зовнішні прояви діяння в обох випадках будуть ідентичними. Саме ця доказова проблема значною мірою пояснює тенденції в судовій практиці, зокрема застосування кваліфікації за сукупністю злочинів, що буде розглянуто далі.

Проблеми застосування статті 111 та 111-1 КК України

Теоретичні критерії розмежування, хоч і є логічними, стикаються з серйозними викликами під час їх застосування на практиці. Аналіз судових рішень та статистики виявляє низку системних проблем, що потребують негайного вирішення.

1. Конкуренція загальної (ст. 111 КК) та спеціальних (ст. 111-1 КК) норм

Найбільш складною проблемою є конкуренція між загальною нормою про державну зраду та спеціальними нормами про колабораційну діяльність. Ця проблема особливо гостро постає у випадках, коли діяння одночасно підпадає під ознаки обох статей, наприклад, добровільна участь у незаконних збройних формуваннях (ч. 7 ст. 111-1 КК) та перехід на бік ворога (ст. 111 КК). На практиці відмежувати ці діяння майже неможливо [11].

Верховний Суд у своїх рішеннях намагався вирішити цю проблему. Було сформовано позицію, що добровільне зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території (ч. 7 ст. 111-1 КК), є спеціальним видом переходу на бік ворога як форми державної зради. У такому випадку, долаючи конкуренцію загальної та спеціальної норм, дії особи слід кваліфікувати за спеціальною нормою – ч. 7 ст. 111-1 КК України [6].

Однак, для вирішення ситуацій, коли особа не лише обіймає посаду, а й виконує на ній дії, що завдають значної шкоди національній безпеці, Верховний Суд запропонував складну конструкцію кваліфікації за сукупністю злочинів. Згідно з цією позицією, сам факт добровільного зайняття посади кваліфікується за відповідною частиною ст. 111-1 КК України, а подальші дії, вчинені на цій посаді (наприклад, організація репресій, передача розвідданих), які виходять за межі простого виконання функціональних обов'язків і свідчать про надання допомоги в підривної діяльності, повинні додатково кваліфікуватися за ч. 2 ст. 111 КК України [6].

Такий підхід, хоч і є прагматичним, є спробою судової влади виправити недоліки законодавчої техніки. Замість того, щоб змушувати правозастосовців обирати між двома конкуруючими нормами, суд дозволяє застосовувати обидві. Це дає можливість призначити більш суворе покарання, що відповідає суспільній небезпечності вчиненого, але водночас ставить під сумнів дотримання принципу не двічі за одне й те саме та створює правову невизначеність. По суті, судова практика рухається в напрямку прагматичного, орієнтованого на наслідки правосуддя, навіть якщо це відбувається за рахунок доктринальної чистоти, що в довгостроковій перспективі може підірвати стабільність та передбачуваність кримінального права.

2. Неоднозначність понять та територіального принципу

Диспозиції багатьох частин ст. 111-1 КК України містять оціночні поняття, які не мають чіткого законодавчого визначення. Це створює значні труднощі для судової практики. Наприклад, суди стикаються з проблемою тлумачення понять «зайняття посади», «проведення заходів політичного характеру» (ч. 6 ст. 111-1), «провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором» (ч. 4 ст. 111-1) [13].

Особливо гострою виявилася проблема застосування територіального принципу. Спочатку судова практика йшла шляхом широкого тлумачення, і понад 90% вироків за інформаційний колабораціонізм (ч. 1 ст. 111-1 КК) стосувалися діянь, вчинених поза межами тимчасово окупованих територій (наприклад, проросійські дописи в соціальних мережах, зроблені з Києва чи Львова) [13]. Це створювало концептуальну суперечність: як можна «колаборувати» з окупаційним режимом, не перебуваючи на окупованій території і не маючи з нею зв'язку?

Верховний Суд вніс ясність у це питання, постановивши, що іманентною ознакою колабораціонізму є наявність сталих зв'язків суб'єкта з відповідною окупованою територією [13]. Ця позиція є кардинальною корекцією курсу правозастосування. Вона повертає злочин колабораціонізму

до його класичного розуміння – як співпраці з ворогом в умовах окупації. Це може мати значні наслідки: сотні вироків за «інформаційний колабораціонізм», винесених щодо осіб на підконтрольній території, тепер можуть бути переглянуті. Водночас це змушує правоохоронні органи кваліфікувати діяння з дистанційної пропаганди за іншими, більш відповідними статтями КК України, наприклад, ст. 436-2 «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, глорифікація її учасників».

3. Статистика та судова практика

Статистичні дані яскраво ілюструють масштаб викликів, що постали перед системою кримінальної юстиції.

Таблиця 1: Динаміка кримінальних проваджень та судових рішень за кримінальні правопорушення проти національної безпеки (ст. 111, 111-1 КК України), 2021–2024 рр.

Показник	2021	2022	2023	2024 (станом на червень)
Зареєстровано проваджень (ст. 110, 111, 111-1 КК)	165	9,897	Дані відсутні, але тенденція до зростання зберігається	Загальне зростання триває
Кількість вироків за ст. 111-1 КК (кумулятивно)	-	Дані відсутні	1,007 (за період травень 2022 – грудень 2023) ⁷	1,442 (станом на 15.06.2024) ⁶
Специфіка вироків за ст. 111-1 КК	-	-	-	484 з 1,442 (близько 33.5%) стосуються ч. 1 (інформаційна діяльність)
Частка заочних вироків за ст. 111-1 КК	-	Близько 20.5% (207 з 1,007 вироків за період травень 2022 - грудень 2023) ⁷	Близько 20.5% (207 з 1,007 вироків за період травень 2022 – грудень 2023) ⁷	Загальна оцінка - 33% і зростає

Примітка: Таблицю складено на основі аналізу відкритих даних Офісу Генерального прокурора, Єдиного державного реєстру судових рішень та звітів правозахисних організацій. Показник (-) для 2021 року вказує на те, що ст. 111-1 КК України ще не була введена в дію.

Аналіз цих даних дозволяє зробити кілька важливих висновків. По-перше, вибухове зростання кількості проваджень свідчить про те, що

проблема колабораціонізму є не маргінальною, а однією з центральних для системи правосуддя воєнного часу. По-друге, структура вироків, де третина припадає на найменш тяжку форму – інформаційний колабораціонізм (ч. 1 ст. 111-1) [7], може свідчити про те, що правоохоронна система зосередилася на відносно легких для доказування справах (злочини, вчинені у соцмережах), тоді як складніші випадки економічного чи політичного колабораціонізму розслідуються повільніше. По-третє, невпинне зростання частки заочних вироків [8] є індикатором адаптації системи до реальності, в якій більшість підозрюваних у тяжких формах колабораціонізму та державній зраді втекли на територію РФ або тимчасово окуповані території.

4. Процесуальні аспекти та складнощі доказування

Масове застосування процедури спеціального досудового розслідування та судового розгляду є вимушеним і необхідним кроком для забезпечення невідворотності покарання. Однак воно породжує серйозні ризики для дотримання права на справедливий суд, зокрема права на захист.

Дослідження судової практики показують, що захисники, які призначаються державою в таких провадженнях, часто поводяться пасивно та непослідовно [14]. Це ставить під сумнів ефективність наданої правової допомоги та може розглядатися як порушення зобов'язань України за міжнародними договорами у сфері прав людини [14]. Судовий процес за відсутності обвинуваченого неминуче послаблює принцип змагальності, оскільки сторона захисту позбавлена можливості ефективно допитувати свідків обвинувачення та представляти версію подій з точки зору підзахисного.

Це створює ризик формування паралельної системи правосуддя зі зниженими стандартами доказування та слабшими гарантіями захисту. У довгостроковій перспективі це може призвести до кризи верховенства права. Після завершення війни особи, засуджені заочно, можуть повернутися та оскаржити свої вирoki. Велика кількість вироків, отриманих у процедурах, що можуть не відповідати стандартам Європейської конвенції з прав людини, може зашкодити міжнародній репутації України та призвести до програшів у ЄСПЛ, створюючи складну політико-правову проблему для повоєнного уряду.

Висновки

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що розмежування державної зради та колабораційної діяльності є складним багатоаспектним завданням. Хоча в доктрині кримінального права існують чіткі критерії для їх диференціації за об'єктом, суб'єктом, об'єктивною та суб'єктивною

сторонами, на практиці вони розвиваються через законодавчу невизначеність, конкуренцію норм та прагматичні, але доктринально суперечливі, підходи судової практики, як-от кваліфікація за сукупністю злочинів. Статистика свідчить про колосальне навантаження на систему правосуддя, яка, намагаючись швидко реагувати на тисячі випадків співпраці з ворогом, вдається до процедур, що створюють ризики для фундаментальних прав людини.

Для вирішення виявлених проблем у застосуванні статей 111 та 111-1 КК України пропонуються наступні заходи:

1. Удосконалення законодавства:

- Закріпити територіальний принцип: Внести зміни до ст. 111-1 КК, законодавчо закріпивши критерій «сталих зв'язків з окупованою територією» для розмежування колабораціонізму.

- Усунути конкуренцію норм: Чітко визначити в КК, що окремі діяння (напр., участь у незаконних збройних формуваннях) кваліфікуються виключно за спеціальною нормою ст. 111-1, щоб уникнути подвійної кваліфікації.

- Конкретизувати поняття: Надати легальні визначення оціночним поняттям («заходи політичного характеру», «господарська діяльність у взаємодії») у примітці до статті.

2. Уніфікація судової практики:

- Розробити постанову Пленуму ВС: Ініціювати ухвалення постанови з чіткими роз'ясненнями для судів щодо правил розмежування ст. 111 та 111-1, стандартів доказування умислу та застосування кваліфікації за сукупністю злочинів.

3. Напрями подальших досліджень:

- Аналіз наслідків заочного правосуддя: Дослідити вплив заочних вироків на процеси повоєнної реінтеграції.

- Вивчення міжнародного досвіду: Провести порівняльний аналіз правосуддя щодо колаборантів в інших країнах (напр., Франція, країни Балтії).

- Міждисциплінарний підхід: Дослідити соціально-психологічні мотиви колабораціонізму для розробки заходів профілактики.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» від 03.03.2022 № 2108-IX. Відомості Верховної Ради України. 2022.

2. Матеріали міжнародного науково-практичного круглого столу URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/download/151/1845/4405-1?inline=1>
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131.
4. Савенко В. В., Шармар О. М. Державна зрада та колабораційна діяльність: проблеми відмежування. Національна безпека та правоохоронна діяльність. 2023. № 1. С. 10–15.
5. Батчаєв Ю. та ін. Особливості відмежування колабораційної діяльності від суміжних злочинів проти основ національної безпеки. Протидія проявам тероризму та колабораціонізму в умовах війни: стан та перспективи: матеріали Всеукраїнського круглого столу. Кропивницький, 2023.
6. Письменський Є. О., Головкін С. В., Коваленко А. В., Коваленко В. В. Розслідування колабораційної діяльності: практ. посібник. Київ : В.Д. Дакор, 2023. 260 с.
7. Кваліфікація та розмежування державної зради та колабораційної діяльності: позиція ККС ВС. Верховний Суд. 2023. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1515856/>
8. Рубашенко М. Колабораційна діяльність і суміжні кримінальні правопорушення в судовій практиці. Харківська правозахисна група. 2025. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/kolaboraciina-diiialnist-i-sumizni-kriminalni-pravororusennia-v-sudovii-praktici>
9. Як змінилася кримінологічна ситуація в Україні в першому півріччі 2022 року? Український центр суспільних даних. 2022. URL: <https://uplan.org.ua/iak-zminylas-kryminolohichna-sytuatsiia-v-ukraini-v-pershomu-pivrichchi-2022-roku/>
10. В Україні за колабораціонізм відкрили понад дев'ять тисяч проваджень, а третина вироків – за пости в «Однокласниках». Центр прав людини ZMINA. 2024. URL: <https://zmina.info/news/v-ukrayini-za-kolaboraczionizm-vidkryly-ponad-devyat-tysyach-provadzhen-a-tretyna-vyrokiv-za-posty-v-odnoklasnykah/>
11. Обвинувачення у «співпраці з ворогом». Переслідування за колабораціонізм в Україні. Human Rights Watch. 2024. URL: <https://www.hrw.org/uk/report/2024/12/05/389840>
12. Які найпоширеніші проблеми при кваліфікації злочинів за ст. 111-1 КК України? Юридична Газета Online. 2023. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/yaki-nauposhirenishi-problemi-pri-kvalifikaciyi-zlochiviv-za-st-111-kk-ukrayini-.html>

13. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>
14. Хавронюк М. І. Колабораційна діяльність: нова стаття Кримінального кодексу. Центр політико-правових реформ. 2022. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/kolaboratsijna-diyalnist-nova-stattya-kryminalnogo-kodeksu/>

REFERENCES:

1. Law of Ukraine “On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding the Establishment of Criminal Liability for Collaboration” dated March 3, 2022, No. 2108-IX. Information from the Verkhovna Rada of Ukraine. 2022.
2. Materials of the international scientific and practical round table URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/download/151/1845/4405-1?inline=1>
3. Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 05.04.2001 No. 2341-III. Information from the Verkhovna Rada of Ukraine. 2001. No. 25–26. Art. 131.
4. Savenko V. V., Sharmar O. M. Treason and collaboration: problems of demarcation. National Security and Law Enforcement. 2023. No. 1. P. 10–15.
5. Batchaev Yu. et al. Features of distinguishing collaboration from related crimes against the foundations of national security. Countering terrorism and collaboration in wartime: status and prospects: materials from the All-Ukrainian round table. Kropyvnytskyi, 2023.
6. Pysmensky, E. O., Golovkin, S. V., Kovalenko, A. V., Kovalenko, V. V. Investigation of collaboration: practical guide. Kyiv: V.D. Dakor, 2023. 260 p.
7. Qualification and differentiation of treason and collaboration: the position of the Criminal Chamber of the Supreme Court. Supreme Court. 2023. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1515856/>
8. Rubashenko, M. Collaboration and related criminal offenses in judicial practice. Kharkiv Human Rights Group. 2025. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/kolaboraciina-diyalnist-i-sumizni-kryminalni-pravoporushennia-v-sudovii-praktici>
9. How has the criminological situation in Ukraine changed in the first half of 2022? Ukrainian Center for Social Data. 2022. URL: <https://uplan.org.ua/iak-zminylas-kryminolohichna-sytuatsiia-v-ukraini-v-pershomu-pivrichchi-2022-roku/>
10. In Ukraine, more than 9,000 cases were opened for collaborationism, and a third of the convictions were for posts on Odnoklassniki. ZMINA Human Rights Center. 2024. URL: <https://zmina.info/news/v-ukrayini-za-kolaboracziionizm-vidkryly-ponad-devyat-tysyach-provadzhen-a-tretyna-vyroki-za-posty-v-odnoklasnykah/>

11. Charges of “collaboration with the enemy.” Prosecution for collaborationism in Ukraine. Human Rights Watch. 2024. URL: <https://www.hrw.org/uk/report/2024/12/05/389840>
12. What are the most common problems in qualifying crimes under Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine? Legal Newspaper Online. 2023. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/yaki-nayposhirenishi-problemi-pri-kvalifikaciyi-zlochiv-za-st-111-kk-ukrayini-.html>
13. Unified State Register of Court Decisions. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>
14. Khavronuk M. I. Collaboration: a new article in the Criminal Code. Center for Political and Legal Reforms. 2022. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/kolaboratsijna-diyalnist-nova-stattya-kryminalnogo-kodeksu/>